

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК ИНСТИТУТИ

**«ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ ВА КРИМИНОЛОГИЯ»
КАФЕДРАСИ**

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

**6-МАВЗУ: *Шахсинг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига
қарши жиноятлар***

6-Мавзу: Шахснинг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятлар

Режа:

- 1) Шахснинг озодлигига, шаъни ва қадр қимматига қарши жиноятлар тушунчаси.
- 2) Одам савдоси билан шуғулланганлик учун жавобгарлик.
- 3) Одам ўғирлаш ва зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш учун жавобгарлик.
- 4) Тухмат ва ҳақорат қилиш жинояти учун жавобгарлик.

№	Машғулот мавзуси	Маъруза (соат)	Семинар (соат)
	5 семестр		
1.	Шахсининг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятлар	2	2

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси (14-модда).
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2003 йил 12 декабрдаги “Одам савдосига ва учинчи шахслар томонидан танфурушликдан фойдаланилишига қарши кураш тўғрисидаги конвенцияга ва яқунловчи баённомага қўшилиш ҳақида”ги қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 26 декабрдаги “Одамларни гаровга олишга қарши кураш тўғрисидаги халқаро конвенцияга қўшилиш ҳақида”ги қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 18 майдаги “Болаларни бошқа мамлакатларга ўғирлаб олиб кетишнинг фуқаролик жихатлари тўғрисидаги Гаага конвенциясини амалга ошириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги 192-сонли қарори.
5. Рустамбаев М.Х. Охрана прав личности в уголовном праве. Взгляд юриста. Профессия юриста и права человека в Узбекистане. //Бельгия, 1999. 117-121 с.
6. Рустамбаев М.Х. Личная неприкосновенность и проблемы судебной защиты граждан.// В сб. Судебная защита прав человека: проблемы теории и практики. –Т.:ТДЮИ, 2001.–Б.21-23.

ШАХСНИНГ ОЗОДЛИГИ, ШАЪНИ ВА ҚАДР-ҚИММАТИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1-§. Одам савдоси (ЖК 135-моддаси)

Одам савдоси билан боғлиқ жиноятлар (айниқса аёллар ва болаларга нисбатан) ахлқаро ҳуқуқда узоқ вақтдан бери маълум. 1949-йил 2-декабрда БМТ Одам савдоси ва учинчи шахсларнинг танфурушлигини эксплуатация қилишга қарши Конвенцияни қабул қилди. Ҳозирги кунда одам савдоси трансмиллий уюшган жиноятчиликнинг ажралмас бир бўлагига айланган бўлиб, дунёда миқёсида шундай кенг тарқалганки, БМТ ва Халқаро миграция ташкилоти экспертларининг фикрларига кўра мазкур жиноятдан жабрланганлар сони миллионларни ташкил этади.

Одам савдоси – ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидан биридир. Ундан келадиган даромад гиёҳванд моддалар ва қурол савдосидан сўнг учинчи ўринда туради. Жиноятчиликнинг мазкур туридан келадиган даромаднинг йиллик айланмаси 7 млрд АҚШ долларини ташкил этади. Жинсий эксплуатация, мажбурий меҳнат, болалар меҳнатини эксплуатация қилиш шу даражада кенг тарқалганки, натижада ҳозирги кунда миллат генофондига, шу билан бирга миллий хавфсизликка жиддий хавф туғдирмоқда. Бундай ҳолатда ҳар қандай маданияти ривожланган мамлакат мазкур жиноий фаолият тури билан кўраш бўйича барча зарур чораларни кўриши лозим. Ўзбекистон ҳам бу борада истисно эмас.

Бизнинг мамлакатимизда эксплуатация қилиш мақсадида одамларни сотиш муаммоси мустақилликнинг илк даврларидаёқ долзарб муаммога айланди. Мамлакатда юз берган сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий жараёнлар, айниқса чегараларнинг очилиши ва аҳоли халқаро миграциясининг ошиши, шунингдек, иқтисодиётда ўтиш даври муносабати билан аҳоли турмуш даражасининг сезиларли тарзда пасайиши натижасида криминоген ҳолатнинг ёмонлашуви ва шахснинг жинсий ва бошқа турдаги эксплуатацияси билан боғлиқ ҳаракатлардан жабрланганлар сонининг ошиши кўзатилди. Шу билан бирга кўпгина ҳолларда жабрланувчилар республика ҳудудидан ташқарига олиб чиқилиб, ноқонуний тарзда сақлаб турилган. Айнан шунинг учун мамлакатимиз қонунчилиги томонидан собиқ Совет мамлакатлари орасида биринчилардан бўлиб 1994-йили жиноят қонунчилигида одамларни жинсий ёки бошқача тарзда эксплуатация қилиш учун уларни ёллаш учун жавобгарликни белгиловчи норма қабул қилинди.

2003-йилда Ўзбекистон юқорида қайд этилган БМТнинг 1949-йилги Конвенциясига қўшилди, 2008-йилда эса БМТнинг трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши Конвенциясини тўлдирувчи Одам савдоси, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш, бартараф қилиш ва бунинг учун

жавобгарлик тўғрисидаги Баённомани¹ тасдиқлаб, аҳолини огоҳлантириш, жабрланувчиларни ҳиомя қилиш ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган дастурларни амалга ошириш ва уларни қўллаб-қувватлаш орқали одам савдосининг олдини олиш ва баратаф қилиш мажбуриятини олди.

ЖКнинг 135-моддаси ўзгартириш киритилгин охирги моддалардан бири ҳисобланиб, унинг ҳозирги таҳрири ЖКга Ўзбекистон Республикасининг “Одам савдосига қарши кўраш тўғрисида”ги² Қонуни қабул қилинганидан кейин қабул қилинди. ЖК 135-моддасининг аввалги таҳрири одамларни эксплуатация қилиш учун уларни ёллаш учун жавобгарликни назарда тутган ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда қайд этилган одам савдоси билан боғлиқ жиноий қилмишларни қамраб олмаган, натижада унинг амалда қўлланилиши трафикнинг объектига айланган фуқароларнинг эркинликлари, шаъни ва кадр-қимматини тулиқ ҳимоя қилишни таъминлай олмаган. Ундан ташқари фақатгина фоҳишаликнинг эксплуатация қилиниши мақсадида одамларни сотиш назарда тутилган 1949-йилги Конвенциядан фарқли равишда Ўз. Р. ЖК 135-моддаси одамларни ҳар қандай эксплуатация қилиш мақсадида бундай ҳаракатларни амалга оширганлик учун жавобгарликни белгилади.

Одам савдосининг бевосита объекти шахснинг шахсий эркинлиги, шаъни ва кадр-қимматини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ташкил этади. Қўшимча объект алоҳида квалификация қилинган таркибларда шахснинг ҳаёти ва соғлиғи дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

ЖК 135-моддаси тавсифловчи диспозицияга эга. Мазкур жиноят объектив томондан одам савдоси, яъни одамларни олиш-сотиш ёки уларни эксплуатация қилиш мақсадида ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилишда ифодаланади.

Агар айбдор жабрланувчининг вояга етмаганлигини била туриб, унга нисбатан модда диспозициясида санаб ўтилган юқоридаги ҳаракатлардан бирини содир этса ҳамда унинг ҳаракатларида ЖК 135-моддаси 2-қисмидаги “а, в, г, д, е, ж, з, и, к” ва 3-қисмининг “б, в, г” бандлари бўлмаса, қилмиш 135-модданинг 1-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Одам савдоси шахс эксплуатациясининг бошланишидан қатъий назар айбдор ЖК 135-моддасида назарда тутилган ҳаракатлардан бирини содир қилган пайдан бошлаб, одамларни олиш-сотиш, уларни ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилиш ҳаракатлари содир этилган пайдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2008-йил 8-июлдаги “БМТнинг трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши Конвенциясини тўлдирувчи Одам савдоси, айниқса аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш, бартаф қилиш ва бунинг учун жавобгарлик тўғрисидаги Баённомани (Нью-Йорк, 2000-йил 15-ноябрь) ратификация қилиш тўғрисида”ги № 160 сонли Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис палаталари Ахборотномаси, 2008-йил № 7, 351 б.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2008-йил 16-сентябрдаги “Одам савдосига қарўи кураш тўғрисидаги Қонуннинг қабул қилиниши муносабати билан Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги № 179 сонли Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис палаталари Ахборотномаси, 2008-йил № , 485 б.

Ўзбекистон Республикасининг “Одам савдосига қарши кўраш тўғрисида”ги³ Қонунда “одам савдоси” тушунчаси “ёллаш”, “ташиш”, “тошириш”, “яшириш”, “қабул қилиш” қилмишлари (ҳаракат шакли) ҳолда берилган.

Одам савдоси одамни олиш-сотиш, яъни уни сотувчига пул кўринишида маълум миқдордаги маблағ ёки бошқача мулкӣ эквивалент (кўчар ва кўчмас мулклар, мулкӣ ҳарактердаги даромадалр, мулкӣ ёки пул кўринишидаги қарздан во экечиш ва б.) бериш эвазига сотиб олувчи эгалигига топшириш ҳисобланади.

Одам савдоси олш-сотиш “товар”га ҳақ тўлангандан сўнг, яъни одам савдоси билан шуғулланувчи шахснинг жабрланувчини сотиб олувчи эгалигига топширган пайтдан қатъий назар, маълум миқдордаги пул ёки бошқача мулкӣ эквивалент олган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Агар жиноятчилар (бир томондан одамларни сотувчи, иккинчи томондан сотиб олувчи) ўртаисда одамни олиш-сотиш тўғрисида келишув тўзилган бўлиб, аммо маълум сабабларга кўра режалаштирилган келишув амалга ошмаган бўлса (пул топширилмаган бўлса), уларнинг ҳаракатлари ЖК 135-моддасининг тегишли қисми ва 25-модданинг 1-қисми бўйича, яъни олиш-сотиш кўринишида одам савдосига тайёргарлик кўриш сифатида баҳоланиши лозим.

Одам савдосининг бир кўриниши одамларни бирор бир фаолиятга, мазкур ҳолатда эксплуатацияга жалб қилишга қаратилган ҳаракатларда намоён бўлувчи одамларни ёллаш ҳисобланади (масалан, одамларни қидириш, хоҳловчиларни рўйхатга олши, улар билан дастлабки келишув тўзиш ва б.). Одамни ёллаш фақат уни олиш-сотиш билан тугайди ва бу қоида тариқасида адаш орқали амалга оширилади. Айбдор жабрланувчининг ўз хоҳишига кўра маълум бир фаолият билан шуғулланишига розилигини олмоқчи бўлганда ёллаш усули сифатида қўндириш мазкур ҳолатда камдан-кам ҳолларда қўлланилади.

Одамни ёллаш уни зўрлаш, кўрқитиш ёки мажбурлашнинг бошқача турларини қўллаш орқали амалга оширилса, келиб чиққан оқибатларнинг даражасидан қатъий назар, қилмиш ЖК 135-моддаси 2 ёки 3-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Ёллаш ёлланётган шахснинг розилигини олишга қаратилган ҳаракатлар амалга оширилган пайтдан бошлаб, шахс розилиги олинганидан қатъий назар тугалланган ҳисобланади.

Шахсни жинсий эксплуатация қилмиш мақсадида ёллашни уни фоҳишалик билан шуғулланишга жалб қилиш мақсадида ёллашдан, яъни ЖК 131-моддасидаги қўшмачилик жиноятидан фарқлаш лозим. Улар ўртасидаги фарқни жиноятчининг мақсади, шунингдек, жиноий тажовуз объектида кўриш мумкин. Авваламбор айбдорнинг ёллашга қаратилган ҳаракатларидан келиб чиқадиган оқибатга кўзи етишини аниқлаш лозим. Агар жиноят

³ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2008-йил 17-апрелдаги “Одам савдосига қарши кураш тўғрисида”ги № 154 сонли Қонуни, 3 б. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис палаталари Ахборотномаси, 2008-йил № 4, 190 б.

субъекти у томондан ёлланаётган шахснинг шахсий эркинлиги чкланиши, у учун ноқулай шароитга солиниб, бошқаларга қарам ҳолатда сақланиши (масалан, кул сифатида сақланиши)ни билса, ёллаш шахсни кейинчалик эксплуатация қилиш мақсадида амалга оширилади. Ёллашнинг белгиланиши мумкин бўлади.

Қўшмачиликда эса айбдор фоҳишалик билан шуғулланишга жалб қилишда фақат таъмагирлик мақсадини кўзлайди. Ундан ташқари мазкур ҳолатда ёллашда фоҳишалик билан шуғулланиш ва унинг учун тўланадиган ҳақ шахс билан олдиндан шартлашилган келишув асосида унинг розилигини олиб амалга оширилади. Бундай ҳолатда ёлланаётган шахс ўзининг шахсий эркинлиги в ундан фойдаланишда тўла мустақил бўлади.

Ташиш – одамни бир жойдан иккинчи жойга, шунингдек, бир аҳоли яшайдиган жойдан иккинчисига ҳар қандай транспорт, шунингдек, от-арава воситасида олиб ўтишда намоён бўлади. Ташиш олиш-сотиш ҳаракатлари бошланишидан олдин ёки кейин ҳам амалга оширилиши мумкин ва жабрланувчи бир жойдан иккинчи жойга олиб ўтиш бошланган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Шахсни топшириш одам савдосида воситачи, ундан ташқари олиш-сотиш амалга оширилганидан сўнг сотиб олувчининг ўзи томонидан жабрланувчини эксплуатация қилиш, вақтинчалик жойлаштириш ёки унинг яшаши учун топшириш ҳаракатларида намоён бўлиши мумкин. Бунда топшириш қайтариболиш (масалан, ёлланган шахсни бериш) ёки қайтариб олмаслик (масалан, ҳадя қилиш) шарти билан, доимий ёки маълум бир муддатга, маълум бир шартларни бажаргандан сўнг ёки уларсиз амалга оширилиши мумкин ҳамда жабрланувчининг бир шахс эгалигидан бошқасига ўтган пайтда бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Яшириш жабрланувчини олиш-сотишдан олдин ҳам кейин ҳам амалга оширилиши мумкин (масалан, шахсни унинг ертўласида сақлаш) ҳамда шахсни яширишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат амалга оширилган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Қабул қилиш шахснинг топширилиши натижасида уни эгаллаб олиш билан боғлиқ ҳаракатлар(топширишга қарама-қарши ҳаракатлар)да намоён бўлади.

Субъектив томондан одам савдоси тўғр қасд билан содир этилади ҳамда қонунда кўрсатилганидек, одамларни эксплуатация қилиш мақсадида амалга оширилади. Айбдор шахсни эксплуатация қилиш мақсадида уни олиш-сотиш ёки уни ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилиш ҳаракатларини бажараётганлигини аниқлайди ва бу ҳаракатларни бажаришни хоҳлайди. Бунда ЖК 135-моддаси бўйича жавобгарлик вужудга келиши учун шахс эксплуатацияси амалга ошганлиги аҳамиятга эга эмас. Асосийси айбдор жабрланувчини шахсан ўзи эксплуатация қилмоқчи ёки бошқа шахсларнинг эксплуатация қилмоқчилигини билган бўлиши керак. Масалан, шахсни жинсий эксплуатация қилиш учун сотаётган айбдор унинг бошқа шахслар томонидан жинсий эксплуатация қилинишини билади ва айнан шунинг ўзининг жинсий қилмишларини амалга оширади. Унга қарама-қарши тарзда

шахсни ўз эгалигига олаётган шахс кейинчалик шахсан ўзи уни эксплуатация қилади (мазкур ҳолат уй қулчилигига хос).

Одамларни эксплуатация қилиш тушунчаси ЖКнинг 8-бўлимида берилган.

Одамларни эксплуатация қилиш — бошқа шахсларнинг танрфурушлигини эксплуатация қилиш ёки жинсий эксплуатациянинг бошқа турлари, мажбурий меҳнат ёки хизматлар, қулчилик унга ўхшаш анъаналар, эрксиз ҳолат ёки инсон аъзо ёки тўқималарини ажратиб олиш ҳисобланади.

Бошқа шахсларнинг танрфурушлигини эксплуатация қилиш ёки жинсий эксплуатациянинг бошқа турлари деганда жабрланувчининг шундай бир ҳолатга солиниши тушуниладики, натижада у айбдорнинг хоҳишига кўра жинсий алоқа қилиш, кимларнингдир жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулда қондириш ёки бошқа шахсларнинг хоҳишига кўра бошқа жинсий характерга эга бўлган ҳаракатларни бажаришга мажбурлиги тушунилади. Жинсий эксплуатациянинг бошқа турларига жумладан, шахсдан порнографик нарсаларни тайёрлашда фойдаланишни тушуниш лозим.

Мажбурий меҳнат ёки хизматлар деганда жабрланувчининг шундай бир ҳолатга солиниши тушуниладики, натижада у айбдорнинг хоҳишига кўра қайсидир меҳнат фаолияти билан шуғулланишга ёки у ёки бу хизматларни кўрсатишга (жинсий хизматлардан ташқари) мажбурлиги тушунилади. Шунинг таъкидлаш лозимки, халқаро ҳуқуқда “зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат” тушунчалари мавжуд бўлиб, улар маълум бир шахсни маълум бир жазони қўллаш билан қўрқитиб, шахс ўз бажаришга рози бўлмаган ишларни бажаришни талаб қилишни англатади”.⁴

Мажбурий меҳнатнинг нисбатан оғир ва хавфли тури қуллик ҳисобланади. Унда “шахс шахс унга нисбатан мулкӣ ҳуқуқлар ёки уларнинг айримлари амалга ошириладиган ҳолатга тушади”.⁵ Қулликнинг белгиларидан бири одам савдоси ва иқтисодиётдан ташқарида шахсни мажбурий меҳнат қилдириш ҳисобланади.

Мажбурий меҳнат (қул меҳнати) қоида тариқасида норасмӣ ва сояли иқтисодиётда яширин ишлаб чиқаришда ҳамда ноқонуний ҳужатсиз маҳсулотларни ишлаб чиқаришда, шунингдек, уй шароитида (уй қулчилиги) қўлланилади.

Қулчиликка ўхшаш анъаналарга шахсдан уй хўжалигида, қурилиш ёки қишлоқ хўжалиги ишларида, мол боқишда, бола туғишда, касал ёки кексайган қариндошларга, болаларга қарашда фойдаланишни тушуниш лозим. Бундай анъаналар одатда оилавий ёки қариндошлик муносабатларидан келиб чиқади.

Эрксиз ҳолат — қулликка ўхшаш ҳолат ҳисобланади. Унга мисол қилиб, тиламчилик қилиш учун фойдаланиладиган болалар ва ноғиронларни тушунишимиз мумкин.

⁴ Қаранг: Зўрлаб ёки мажбурлаб ишлатиш тўғрисидаги Конвенция (Женева, 1930-йил 28-июн.; халқаро меҳнат ташкилоти бош Конференциясининг 14-сессиясида қабул қилинган; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997-йил 30-августдаги № 492-1 сонли Қарори билан ратификация қилинган), 2 б.

⁵ Қаранг: Қуллик тўғрисидаги Конвенция (Женева, 1926-йил 25-сентябрь)

ЖК 135-моддасига “эксплуатация” атамаси шахсни нафақат маълум бир фаолиятга жалб қилиш, балки ундан донор сифатида фойдаланиш, яъни унинг аъзо ва тўқималарини ажратиб олишни ўз ичига олган “фойдаланиш” атамаси каби кенг маънода қўлланилган. Бунда шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, одам савдоси жиноятининг объектив томонидаги ҳаракатлардан бирини содир қилишда трансплантат олиш мақсади бўлса, қилмиш ЖК 135-моддаси 1-қисми бўйича квалификация қилинмайди ва мазкур ҳолат квалификациянинг асосий белгиси бўлган модданинг 2-қисми “к” банди билан квалификация қилинади. Макур ҳолат қонун чиқаувчи томонидан оғирлаштирувчи ҳолат сифатида тўғри ишлаб чиқилган, чунки айнан шу мақсадни кўзлаш (унинг амалга ошиши ҳақида гапирмаса ҳам бўлади) жинсий ёки меҳнатни эксплуатация қилиш мақсадини кўзлашга нисбатан жабрланувчига тузатиб бўлмайдиган зарар етказиш хавфини келтириб чиқаради.

Юқорида таъкидланганидек, одам савдоси жиноят объектив томонига кирувчи ҳаракатлардан бирини бажарган пайтдан бошлаб, жиноий мақсаднинг амалга ошгани ва уларнинг натижасида маълум моддий оқибатларнинг келиб чиққанлигидан қатъий назар тугалланган ҳисобланади. Шундай экан бундай оқибатларнинг вужудга келиши ЖК Махсус қисмининг содир этилган аниқ қилмиш учун жавобгарликни назарда тутувчи тегишли моддаси бўйича ҳукуқий жиҳатдан алоҳида баҳоланиши лозим:

Одам савдоси жабрланувчилари жинсий эксплуатация қилинганда ЖК 118-моддаси (Номусга тегиш) ёки ЖК 119-моддаси (Жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш) бўйича;

Агар жинсий эксплуатациянинг фоҳишалик билан шуғулланишга мажбурлаш шакли қўлланилган бўлса ЖК 121-моддаси (Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш) билан;

Агар болалардан тиламчилик қилишда фойдаланилган бўлса ЖК 127-моддаси (Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий ҳатти-ҳаракатларга жалб қилиш) билан;

Агар ЖК 135-моддаси 2-қисмида назарда тутилган трансплантат олиш мақсади амалга оширилган бўлса, ЖК 97-моддаси 2-қисми “н” банди (киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида) ёки ЖК 104-моддаси (Қасддан баданга оғир шикаст етказиш) билан;

Аммо агар жинсий эксплуатациянинг порнографияда тасвирга туширишга мажбурлаш ёки жабрланувчини қулликка ўхшаш меҳнат қилиш (хизмат кўрсатиш)га мажбурлаш ҳаракатлари амалга оширилган бўлса, қилмишга ҳукуқий баҳо бериш сезиларли даражада мураккаблашади. Ундан ташқари шахсни жавобгарликка тортиш масаласи ҳам юзага келади. Бу амалдаги ЖКда мазкур қилмишлар учун жавобгарликни назарда тутувчи махсус жиноят таркибининг мавжуд эмаслиги билан боғлиқ. Бундай ҳолатларда айбдор ҳаракатларини қийнаш (агар кўзланган натижаларга эришиш учун айбдор эксплуатация қилинаётган шахсни муттасил равишда дўппослаган ёки ЖК 110-моддасидаги бошқа ҳаракатларни содир этган

бўлса); зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш ёки ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (агар жабрланувчи ўзининг эрксиз ҳолатига чидай олмай ўзини ўлдирган ёки ўлдиришга суиқасд қилганлиги аниқланса) ва бошқа ҳаракатлар учун жавобгарликка тортиш мумкин.

ЖК 135-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ақли расо шахс ҳисобланади.

Агар қилмиш:

а) ўғирлаш, зўрлик ишлатиш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш ёхуд мажбурлашинг бошқа шакллари қўллаш орқали;

б) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан;

в) ожиз аҳволдалиги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан;

г) айбдорга моддий жиҳатдан ёки бошқа жиҳатдан қарам бўлган шахсга нисбатан;

д) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;

е) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

ж) хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда;

з) жабрланувчининг Ўзбекистон республикасининг Давлат чегарасидан олиб ўтиш ёки уни чет элда қонунга ҳилоф равишда ушлаб турган ҳолда;

и) қалбаки ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда, худди шунингдек жабрланувчининг шахсини тасдиқловчи ҳужжатларни олиб қўйган, яширган ёхуд йўқ қилиб юборган ҳолда;

к) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) мақсадида содир этилган бўлса ЖК 135-моддаси 2-қисми бўйича жавобгарликка тортилади.

Агар жиноят жабрланувчини ўғирлаш, унга нисбатан жисмоний зўрлик ишлатиш, шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш, шунингдек, мажбурлашининг бошқача шакллари, масалан, шантаж қилиш орқали амалга оширилган бўлса, қилмиш ЖК 135-моддаси 2-қисми “а” банди билан жавобгарликка тортилади.

Шахсни ўғирлаш яширин, очикдан-очик, алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш орқали эгаллаб ва ўзининг доимий ёки вақтинчалик яшаш жойидан айбдор танлаган бошқа жойга кейинчалик олиш-сотиш ёки топшириш мақсадида сақлаш учун келтиришда ифодаланади. Бундай қилмиш ЖК 137-моддаси (одам ўғирлаш) билан жиноятлар жами сифатида квалификация қилинмайди.

Жабрланувчини олиш-сотиш ва бошқа кейинги зўрлик ишлатиш ҳаракатларини қилмишни осонлаштириш мақсадида қўллаш қоида тариқасида жабрланувчини дўппослаш, қийнаш, ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш, енгил ёки ўртача тан жароҳатлари етказиш кўринишида жисмоний таъсир кўрсатишда ифодаланади. Бундай ҳолатларда қилмиш ЖК 135-моддаси 2-қисми “а” банди билан тўлиқ қамраб олиниб, ЖК Махсус қисмининг бошқа моддаси билан қўшимча квалификация қилиш талаб қилинмайди. Агар жабрланувчи ўлдирилган ёки унга оғир тан жароҳатлари етказилган бўлса қилмиш тегишли равишда ЖК 97-моддаси ёки

104-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилиниши лозим. Агар жабрланувчига зўрлик ишлатиш натижасида эҳтиётсизликдан унинг ўлими келиб чиққан ёки унинг соғлиғига оғир тан жароҳатлари етказилган бўлса, қилмиш жабрланувчининг ўлими ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган одам савдоси сифатида баҳоланиб, ЖК 135-моддаси 2-қисми “б” бани билан квалификация қилиниши лозим.

Шуни инобатга олиш лозимки, жабрланувчининг иродаси ёки қаршилигини синдириш мақсадида уни гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар истеъмол қилишга зўрлик билан жалб қилиш мумкин. Бундай ҳолатлар жинсий эксплуатация қилинувчи шахсларни эгаллашда кўп учрайди. Бундай ҳолатда айбдор ҳаракатларини ЖК 135-моддаси 2-қисми “а” банди ва иш ҳолатларига кўра ЖК 127-моддаси 2-қисми (вояга етмаган шахсни гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар истеъмол этишга жалб қилиш) билан ёки ЖК 274-моддаси (гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш) бўйича жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Одам савдосида кўрқитиш жабрланувчига агар у айбдорнинг талабларини бажаришдан бўйин товлаганда унга нисбатан ҳар қандай жисмоний зўрлик ишлатиш, яъни дўппослаш, тан жароҳатлари етказиш, ҳаётдан маҳрум қилиш, овқатсиз ёки сувсиз қолдириш мақсади борлигини айтиш орқали руҳий таъсир кўрсатишда ифодаланади. Бунда кўрқитиш ҳақиқий бўлиши керак. Лекин амалга ошириш шарт эмас ҳамда бу қилмиш ЖК 112-моддаси (Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш) билан қўшимча квалификация қилинишини талаб қилмайди. Шантаж қилиш ёки мажбурлашнинг бошқача шакллари жабрланувчини айбдорнинг у ёки бу талабларини бажаришга мажбур қилувчи ҳолатларни яратиш, жабрланувчини унга боғлиқ бўлмаган ҳолда айбдор талабларини бажаришдан бўйин товлар олмайдиган ҳолатга туширишда ифодаланади.

Бундай ҳолатни яратиш жабрланувчининг яқин инсонларига зўрлик ишлатиш, мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш, жабрланувчи сир сақлашни хоҳлаган, унинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига зарар етказадиган маълумотларни ошкор қилиш (масалан, фарзандликка олинганлик сирини ошкор қилиш) билан кўрқитишда ифодаланади. Агар айбдор мазкур жиноятни ҳеч қандай тўсқинликсиз амалга ошириш мақсадида жабрланувчининг гиёҳвандликка бўлган мойиллигидан фойдаланса (масалан, жабрланувчи айбдорнинг унга гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар топиб бериши эвазига унинг барча талабларини бажарса) айбдор ҳаракатларини ЖК 273-моддаси (Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб қонуга ҳилоф равишда тайёрлаш, олиш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар қилиш, шунингдек уларни қонуга ҳилоф равишда ўтказиш) билан қўшимча квалификация қилиниши лозим.

Одам савдоси айбдорда кўриб чиқиладиган модда диспозициясида кўрсатилган ҳаракатларни ягона қасд асосида камида икки шахсга нисбатан амалга оширган бўлса, қилмиш икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан

амалга оширилган деб топилади. Бунда қоида тариқасида жиноий ҳаракатлар бир вақтда ёки узоқ бўлмаган вақт оралиғида содир этилади.

Агар субъектда икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан одам савдоси ҳаракатларини амалга оширишга қасд бўлиб, у бу қилмишни ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолда охирига етказмаган бўлса (ҳатто бир жабрланувчига нисбатан ҳам), унинг ҳаракатлари ЖК 25-моддаси 2-қисми – 135-модда 2-қисми “б” банди билан икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан одам савдосни бажаришга суиқасд сифатида квалификация қилиниши лозим.

Жабрланувчининг ожиз аҳволи малумки, унинг қаршилиқ кўрсатиш ёки унга нисбатан қўлланилаётган ҳаракатлар моҳиятини англашга бтўсқинлик қилувчи организмнинг жисмоний ёки руҳий хусусиятлари билан боғлиқ бўлиши мумкин.

“Ожиз аҳвол” тушунчаси тўғрисида тўлиқ маълумотни ЖК 97-моддаси 2-қисми таҳлилида кўришингиз мумкин.

Агар одам савдоси ҳаракатлари айбдорга моддий жиҳатдан ёки бошқа жиҳатлардан қарам бўлган шахсга нисбатан сдир этилган бўлса, қилмиш ЖК 135-моддаси 2-қисми “г” банди билан квалификация қилинади.

“Моддий ёки бошқа жиҳатдан қарам” тушунчаси тўғрисида тўлиқ маълумотни ЖК 103-моддаси таҳлилида кўришингиз мумкин.

Жиноятнинг “такроран ёки хавфли рецидивист томонидан” содир этилишининг ўзига хос жиҳатларини ЖК 97-моддаси 2-қисми таҳлилида кўришингиз мумкин.

Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб одам савдосини амалга ошириш деганда икки ёки ундан ортиқ шахс томонидан кўриб чиқиладиган модданинг 1-қисми диспозициясида кўрсатилган ҳаракатларни амалга оширишда биргаликда ҳаракат қилиши тушунилади. Бунда қилмишни ЖК 135-моддаси 2-қисми “е” банди билан квалификация қилишда айбдорлар ўртасидаги келишув жиноий фаолият вақтида ёки ундан бевосита олдин тўзилган бўлиши керак.

ЖК 135-моддаси 2-қисми “ж” бандидаги хизмат мавқеидан фойдаланиш деганда жиноят махсус субъект, яъни мансабдор шахслар, шунингдек, мулк шаклидан қатъий назар корхона, муассаса, ташкилотларда бошқарув вазифаларини бажарувчи, тегишли хизмат ваколатлари берилган шахслар томонидан бажарилиши тушунилади.

Мазкур қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги шунда намоён бўладики, хизмат ваколатлари, айрим ҳолларда ҳокимият ваколатларига эга бўлган шахслар жиноят содир этилишини осонлаштиради. Бундай ҳолларда қилмишни қўшимча тарзда ЖК 205-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) ёки 206-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш) билан квалификация қилиш талаб қилинмайди. Бунда қилмиш ЖК 135-моддаси 2-қисми “ж” банди билан квалификация қилиниши лозим.

Агар жабрланувчи Ўзбекистон Республикаси Давлат чегарасидан олиб ўтилган, Ўзбекистон ҳудудига олиб кирилган ёки Ўзбекистон чегарасидан

олиб ўтилиб, республикага қайиш имкониятидан маҳрум қилинган бўлса, қилмиш ЖК 135-моддаси 2-қисми “з” банди билан квалификация қилинади.

Биринчи ва иккинчи ҳолатларда шахс Ўзбекистон чегарасидан қонуний ва ноқонуний тарзда олиб ўтилиши мумкин. Масалан, одамларни божхона хизмати ходимларидан товар вагонларида, кема юкхоналарида яшириш орқали ёки қалбаки ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда (масалан, болаларни олиш-сотишни фарзандликка олиш ниқоби остида) амалга оширилиши мумкин. Белгиланган тартибни бўзиб, Ўзбекистон Республикаси Давлат чегарасидан ўтганда қилмиш ЖК 223-моддаси (Қонунга хилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш) билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Учинчи ҳолатда жабрланувчи чет элда ноқонуний тарзда ушлаб турилади ва унга нисбатан одам савдоси ҳаракатларини қўллаш учун чет элда ушлаб туриб, унинг қайтиб келишига ноқонуний тўсқинлик қилишади.

Қалбаки ҳужжатлардан фойдаланиш деганда одам савдоси ҳаракатларини амалга оширишни осонлаштириш мақсадида уларни кўрсатиш назарда тутилади. Бунда агар айбдор расмий ҳужжатни ўзи тайёрлаган ёки қалбакилаштирган бўлса, унинг ҳаракатларини ЖК 228-моддаси (Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш) тегишли қисми билан ёки агар субъект мансабдор шахс бўлса, ЖК 209-моддаси (Мансаб сохтакорлиги) билан қўшимча тарзда квалификация қилиниши лозим.

Ҳужжатларни олиб қўйиш ёки яшириш деганда жабрланувчининг шахсини тасдиқловчи ҳақиқий ҳужжатларга эгалик қилиш имкониятидан маҳрум қилиш ёки бу ҳужжатларнинг бошқа шахс эгалигида бўлиши тушунилади. Ҳужжатларни йўқ қилиб юбориш деганда эса, инсоннинг шахсини аниқлаш имкониятидан маҳрум қилинишига олиб келадиган ҳужжатларни йўқотиш назарда тутилади. Бунда шуни инобатга олиш лозимки, мазкур ҳаракат ЖКнинг 227-моддаси (Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш) билан қўшимча квалификация қилинмайди.

Трансплантат олиш мақсадида одам савдосини амалга ошириш жабрланувчидан донор сифатида фойдаланишни англатади. Бунда қилмишни мазкур банд билан квалификация қилишда айбдор жабрланувчининг қайсидир аъзо ёки тўқималарини ажратиб олиши шарт эмас. Айбдорда бундай мақсадларнинг борлиги етарли ҳисобланади. Мазкур ҳаракатлар амалга оширилганда эса қилмиш ЖК 97-моддаси 2-қисми “н” банди билан, яъни трансплантат олиш ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида одам ўлдириш сифатида ёки ЖК 104-моддаси билан, яъни қасддан баданга оғир шикаст етказиш сифатида қўшимча квалификация қилиниши лозим.

ЖК 135-моддаси 3-қисмида одам савдоси билан боғлиқ қуйидаги қилмишлар учун жиноий жавобгарлик назарда тутилган:

а) ўн саккиз ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён ўлган шахсга нисбатан содир этилган бўлса;

б) жабрланувчининг ўлимига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса;

в) ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса;

г) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса.

Агар айбдор жабрланувчининг ўн саккиз ёшга тўлмаганлигини билса, унинг қилмишлари ЖК 135-моддаси 3-қисми “а” банди билан жавобгарликка тортилади. Агар айбдор жабрланувчининг ёшига нисбатан адашса, бунинг учун эса унда етарли асослар мавжуд бўлса ва унинг ҳаракатларида мазкур модданинг оғирлаштирувчи ҳолатлари бўлмаса, қилмиш К 135-моддаси 1-қисми билан квалификация қилинади.

Ҳали туғилмаган болани олиш-сотиш тўғрисида келишув тўзиш ва боланинг онаси ёки бошқа манфаатдор шахсга тегишли пул тақдим қилиш ЖК 25-моддаси 2-қисми ва ЖК 135-моддаси 3-қисми “а” банди билан, яъни ўн саккиз ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан одам савдосини амалга оширишга суиқасд қилиш сифатида баҳоланиши лозим.

Агар жабрланувчига нисбатан одам савдоси бўйича ҳаракатларни қўллаш натижасида эҳтиётсизлик оқибатида унинг ўлими ёки бошқа оғир оқибатлар келиб чиққан бўлса, қилмиш ЖК 135-моддаси 3-қисми “б” банди билан жавобгарликка тортилади. Бошқа оғир оқибатлар тушунчаси қилмишни баҳоловчи тушунча ҳисобланади. Уларга жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш, унинг таносил ёки ОИТС касаллигига чалиниши, унинг руҳий ҳолатининг бўзилиши, бошқа оғир касалликка чалиниши ва бошқаларни мисол қилишимиз мумкин. Агар мазкур оқибатлар жабрланувчига қасддан етказилган бўлса, қилмишлар ЖК Махсус қисмининг тегишли моддаси билан, масалан, қасддан одам ўлдириш (97-модда), қасддан баданга оғир шикаст етказиш (104-модда) билан квалификация қилиниши лозим.

Жиноятнинг ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилганлигининг ўзига хос жиҳатларини ЖК 97-моддаси 2-қисми “с” банди таҳлилида кўришингиз мумкин.

Агар одам савдоси биргаликда жиноий фаолият олиб бориш мақсадида барқарор фаолият юритувчи гуруҳга бирлашган икки ёки ундан ортиқ шахс томонидан содир этилган бўлса, қилмиш уюшган гуруҳ томонидан содир этилган деб топилади. Бунда одам савдосини амалга оширишда иштирок этган уюшган гуруҳнинг ҳар бир аъзоси бажарган вазифаларидан қатъий назар КЖК 135-моддаси 3-қисми “г” банди билан жавобгарликка тортилади.

Одам савдосини уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган деб топишда жиноят содир этилишидан уюшган гуруҳ аъзоларининг манфаатдор бўлиши лозимлигини инобатга олиш керак. Бунда жиноятни бажарувчи шахс уюшган гуруҳнинг аъзоси бўлмаслиги ҳам мумкин. Шунга эътибор қаратиш лозимки, айбдорда уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб шахсни эксплуатация қилиш мақсадида олиш-сотиш, ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилишга қасд бўлган бўлиши лозим.

**2-§. Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига
тўсқинлик қилиш
(Ўзбекистон Республикаси ЖК 136-моддаси)**

Мазкур **жиноятнинг объекти** аёл кишининг эрки ва кадр-қиммати, унинг эрга тегиш ёки эри билан бирга яшашда давом этиш масаласини мустақил ҳал қилиш эркинлиги ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан аёлни эрга тегишга ёки никоҳда яшашни давом эттиришга мажбур қилиш ёхуд аёлнинг эркига хилоф равишда у билан никоҳда бўлиш учун ўғрилаш, шунингдек, аёлнинг эрга тегишига тўсқинлик қилишдан иборатдир.

Аёлни эрга тегишга ёки никоҳда бирга яшашни давом эттиришга мажбур қилиш деганда, унга нисбатан жисмоний ёки руҳий зўравонлик ишлатилишини тушуниш лозим.

Кўриб чиқиладиган модда моҳиятидан келиб чиқиб **жисмоний зўрлик** ишлатиш деганда, аёл кишини уриш, калтаклаш, баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилишини тушуниш керак.

Аёлни мажбур қилиш вақтида унинг баданига оғир шикаст етказилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 136 ва 104-моддалари билан жиноятлар жами бўйича жавобгарлик белгиланади.

Руҳий зўрлик деганда, жисмоний зўрликни қўллаш, аёл киши сир сақлашни истаган маълумотларни ошкор қилиш, мол-мулкни нобуд қилиш билан қўрқитиш ва ҳоказоларни тушуниш лозим.

Айбдор аёл кишини ўлдириш ёки зўрлик ишлатиб шикаст етказиш билан қўрқитган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши ЖК 112-моддаси (ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш) билан қўшимча равишда квалификация қилинмайди.

Аёлни ўғирлаш аёлнинг хоҳиш-иродасига қарши, никоҳдан ўтиш учун алдаш ёки зўрлик ишлатиш йўли билан, уни бирон-бир ерда яккалаб қўйишдан (масалан, бирон-бир транспортда олиб қочиш ва ҳоказо) иборатдир.

Аёлни унинг хоҳиш иродасига қарши никоҳдан ўтиш учун ўғирлаш ҳам ЖК 137-моддаси (одам ўғирлаш) билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилинмайди. Жабрланувчини у билан никоҳдан ўтиш мақсади бўлмай туриб ўғирлаш эса ЖК 137-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Аёл киши одатга кўра никоҳдан ўтиш учун ўғирланган бўлиб, бунга ўғирланган аёлнинг ўзи розилик берган бўлса, ЖК 136-моддасида назарда тутилган жиноятнинг таркиби мавжуд бўлмайди.

Ўғирланган шахс 16 ёшга тўлмаган ва айбдор буни била туриб унинг розилиги билан жинсий алоқа қилган ёхуд жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулда қондирган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 136 ва 128-моддалари билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Аёлни эрга тегишига тўсқинлик қилиш унинг ўз хоҳиш-иродасига кўра эрга тегишига йўл қўймаслик мақсадида жисмоний ёки руҳий зўрлик ишлатиш (қўрқитиш)да ифодаланади.

Аёлни эрга тегишига тўсқинлик қилишда қўлланиладиган жисмоний ёки руҳий зўрлик аёлни никоҳдан ўтишга мажбурлаш ва никоҳда яшашни давом эттиришда қўлланиладиган зўрлик билан бир хилдир. Қариндошлар ва бошқалар томонидан аёлнинг никоҳдан ўтиш истагини ўзгартириш мақсадида уни кўндириш жиноят таркибини ташкил этмайди.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Айбдор аёлни эрга тегишга мажбурлаётганлигини ёки эрга тегишига тўсқинлик қилаётганлигини англайди ва буни ўз мақсадига эришишни хоҳлайди. Мазкур жиноятнинг содир этилиш мотиви турли хил бўлиши мумкин (масалан, ўч олиш, рашк, таъмагирлик ва б.) жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин. Аксарият ҳолларда аёлнинг ота-онаси, бошқа қариндошлари, куёв бўлмиш шахс жиноятнинг субъекти бўлиб чиқади.

3-§. Одам ўғрилаш **(Ўзбекистон Республикаси ЖК 137-моддаси)**

Одам ўғирлашнинг бевосита объекти одамларнинг истаган ерда бўлиш эркинлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Мазкур жиноий қилмишнинг факультатив объекти жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят ЖК 245-моддаси (шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш)да назарда тутилган аломатлар мавжуд бўлмаган ҳолда одам ўғрилашда ифодаланади.

Одамни ўғрилаш деганда, одамнинг яширинча, ошкора ёки алдаш ёхуд ишончини суиистеъмол қилиш йўли билан шахсий эркинлиги (масалан, бир ердан иккинчи ерга бориш эркинлигидан маҳрум қилиш, бир ерда ушлаб туриш ва ҳоказо)дан маҳрум қилинишини тушуниш зарур.

Эгаллаб олиш деганда жабрланувчига эгалик қилиш, унинг тақдирини белгилаш имкониятига эга бўлиш учун уни шахсий эркинлигидан маҳрум қилиш назарда тутилади.

Одам ўғрилаш усуллари жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Одамни ўғрилаш вақтида унга нисбатан жисмоний ёки руҳий зўрлик қўлланилиши мумкин.

Агар одамни ўғрилаш вақтида жабрланувчининг баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилган бўлса, қилмиш жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар бўйича қўшимча квалификацияни талаб қилмайди, жиноят ЖК 137-моддаси 1-қисми билан баҳоланади.

Айбдорлар ҳаракатларини ЖК 137-моддаси бўйича квалификация қилишда, шунингдек, ўғирланган шахс ушлаб турилган жой (турар-жой ёки турар жой бўлмаган иншоот, автотранспорт воситаси, маҳаллий ер участкаси) ва у ушлаб турилган муддат аҳамиятга эга эмас.

Агар “жабрланувчи” “ўғри” билан қилишиб, ўз турар-жойини тарк этса ва ўзининг озод қилиниши учун “ўғри” билан пул сўраса қилмиш ЖК 137-моддаси билан квалификация қилинмайди. Мазкур ҳолатларда жиноятнинг объектив томони – шахсни эгаллаб олиш, зўрлик билан ушлаб туриш ва кўчириш мавжуд бўлмай, товламачилик (ЖК 165-моддаси) ва фирибгарлик (ЖК 168-моддаси) жиноятларининг таркиби мавжуд бўлади.

Шунингдек, шахснинг ўз боласи ёки фарзандликка олинган боласини бошқа ота-онаси ёки яқин қариндошлари қўл остидан уларнинг хоҳиш-иродасига қарши олиш одам ўғирлаш сифатида баҳоланиши мумкин эмас.

Одам эркинлигидан маҳрум қилинган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади. Ўғирланган одамнинг озодликка қандай чиққанлиги: ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан озод қилинганлиги ёки ўғриларнинг ўзлари томонидан қўйиб юборилганлиги қилмишнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Шуни татаъкидлаш лозимки, ўғирланган шахсни жазосиз ва тўсиқсиз ушлаб туриш имконияти мавжуд бўлган ҳолда жиноий жавобгарликдан, жабрланувчи қариндошларининг ўч олишидан қўрқиб ва бошқа сабаблар туфайли содир этилган қилмиш учун пушаймон бўлиб, ўғрилар томонидан қўйиб юборилиши уларни жиноий жавобгарликдан озод қилиш учун асос бўлмайди, лекин бу ҳолат жазо қўллашда инobatга олинishi мумкин.

Субъектив томондан одам ўғирлаш тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор ўзининг жабрланувчини ноқонуний эгалаб олиб, унинг хоҳиш-иродасига қарши бошқа жойга кўчириши, у ерда сақлашда ифодаланувчи ҳаракатларининг ҳуқуққа хилофлигини англайди ва бунинг хоҳлайди.

Бундай ҳолатда жиноят мотиви турлича бўлиши мумкин.

Агар айбдор одамни ўғрилаш орқали моддий жихатдан бойиш ёки моддий ҳаражатлардан қутулишни ёхуд жиноятни содир қилишда бошқа паст ниятларда (жинсий ниятлар, жабрланувчи ёки унинг яқин қариндошларига маънақий ва моддий зарар етказиш ва б.) ҳаракат қилса, қилмиш ЖК 137-моддаис 2-қисми “б” банди билан квалификация қилиниши лозим.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 14 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Одам ўғрилашда:

- 1) вояга етмаган шахс ўғирланган бўлса;
- 2) жиноят тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда содир этилган бўлса;
- 3) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса;
- 4) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши мазкур модданинг 2-қисми билан квалификация қилинади.

Агар айбдор болани ўғрилаб, уни алмаштириб қўйган бўлса ва бунда тамагирлик ёки бошқа паст ниятни кўзлаган бўлса, унинг қилмиши ЖК 124-моддаси ва 136-модданинг 2-қисми билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Одам ўғрилаш:

а) ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган;

б) ёхуд оғир оқибатларга олиб келган бўлса, айбдор шахс ЖК 137-моддаси 3-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Оғир оқибатлар деганда ўғирланган шахсга қасддан оғир тан жароҳатлари етказилиши; эҳтиётсизликдан унинг ўлими келиб чиқиши; жабрланувчи ота-онаси ёки яқин қариндошларининг ўзини ўлдириши ёки юрак хасталигига чалиниши; зўрлик билан ушлаб туришга қарши жабрланувчининг ўзини ўлдириши; жабрланувчи ҳомиладор аёлларнинг ҳомиласи тушиши ёки муддатидан олдин туғилган чақалоқнинг вафот этишини тушуниш лозим.

ЖК 137-моддасида назарда тутилган жиноятни тўғри квалификация қилишда одам ўғрилашни зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш (ЖК 138-моддаси) ва шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш (ЖК 245-моддаси) жиноятларидан фарқлаш лозим.

Мазкур жиноятлар таркибидаги умумий ўхшашлик жабрланувчининг ўзи хоҳлаган ерда бўлиш эркинлигини чеклашда, айрим ҳолларда уни боғлаш орқали бинода сақлаш, бошқа шахслар билан эркин муомалада бўлиш имкониятидан маҳрум қилиш, агар рухсат этилса ҳам фақатгина жиноятчилар розилиги ёки уларнинг кўрсатмасига асосан рухсат беришда намоён бўлади.

Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш, шунингдек, жабрланувчини доимий ёки вақтинчалик яшаш жойида сақлаш орқали ҳам амалга оширилиши мумкин (унинг ўз уйида, ишхонасида, автомашинасида, гаражида ва б.). Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш муддати, унга ҳеч қандай зиён етказилмаган бўлса ҳам, юқорида таъкидланганидек, пйбдор ҳаракатларини ЖК 137-моддаси бўйича квалификация қилишга таъсир этмайди.

Жабрланувчи уни эгаллаб тутқунликка олишда ҳеч қаерга кўчирилмасдан ўз жойида ушлаб турилиши мумкин. Аммо бу ҳолат шахсни гаров сифатида тутқунликка олишнинг одам ўғирлашдан асосий фарқи эмас. Улар ўртасидаги асосий фарқ жиноятларнинг объектида ҳисобланади: одам ўғирлашда жиноят объекти шахснинг шахсий эркинлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар бўлса, шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш жиноятининг объекти эса жамоат хавфсизлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Ундан ташқари одам ўғирлашда ва шахсни гаров сифатида тутқунликка олишда жиноятлар турли мақсадларни кўзлайди.

Одам ўғрилаш инсонларидан ўч олиш мақсадида уни ўлдириш, унинг номусига тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш, жинсий ёки бошқача тарзда эксплуатация қилиш жабрланувчидан ёки унинг яқин қариндошларидан маълум талабларни бажаришга розилик олиш:

қарздан воз кечиш, мулкый ҳуқуқларни бериш мақсадида амалга оширилиши мумкин. Бунда жабрланувчини танлаш жиноятчи учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга (қарз берган шахс, тўловни тўлаш имкониятига эга бўлган қариндошлари бўлган шахс ва б.), одам ўғирлаш яширин тарзда кам гувоҳлар бўлган вазиятларда содир этилади.

Шахсни тутқунликка олишда жабрланувчининг шахси жиноятчини кизиқтирмайди. Жабрланувчи ҳар қандай шахс бўлиши мумкин, ёки мазкур жиноятга кенг ижтимоий эътибор бериш мақсадида жабрланувчилар таниқли жамоат ёки сиёсат арбоблари бўлиши мумкин. Бунда одам ўғирлашдан фарқли тарзда жиноятчилар тутқунликка олинган шахсларни озод қилиш шарти билан ўз талабларини очикдан-очик, қоида тариқасида давлатга ёки турли ташкилотларга эълон қилишади.

4-§. Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 138-моддаси)

Мазкур жиноятнинг бевосита объекти жабрланган шахснинг шахсий (жисмоний) эркинлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Кўпгина ҳолларда қўшимча объект сифатида шахснинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлиги намоён бўлади.

Жиноятнинг объектив томони зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда шахсни ҳаракат қилиш эркинлигидан маҳрум этиш, жабрланувчига нисбатан жисмоний ёки руҳий зўрлик ишлатиб одамни унинг хоҳиш-иродасига қарши маълум бир жойда мажбуран ушлаб туриш мақсадида жабрланувчини банди қилиш, унга уйқу дорисини бериш, одамни алдаш йўли билан ўзи киришни истамаган хонага олиб кириш ва ҳоказолар унинг қаерда бўлишини эркин танлаш ҳуқуқини чеклаш каби хатти-ҳаракатларни содир этишда ифодаланади.

Жабрланувчига нисбатан жисмоний ва руҳий (жабрланувчининг қаршилигини енгиш мақсадида уни боғлаш, уйқу дориси бериш, кишан билан қўзғалмайдган жисмларга бириктириш; жабрланувчи ёки унинг яқин қариндошларига нисбатан зўрлик ишлатиш билан ёки мулкни нобуд қилиш билан қўрқитиб бинода қамаб қўйиш) қўлланилиши мумкин.

Бир бинода бўлган шахснинг бошқа шахсга маълум предметлардан, шу билан бирга алоқа хизматидан фойдаланишни тақиқлаш ЖК 138-мддасидаги жиноят таркибини ташкил этмайди. Шунингдек, шахснинг ўз розилиги асосида бирор бинода қамаш жиноят таркибини ташкил этмайди. Ундан ташқари ота-оналар томонидан ўз фарзандларини тарбиялаш мақсадида зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш мазкур жиноят таркибини ташкил этмайди.

Жабрланувчи ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилинган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади. Озодликдан маҳрум қилишнинг муддати айбдорларнинг ЖК 138-моддаси бўйича жавобгалигига таъсир қилмайди.

Жиноят субъектив томондан тўғри қасд билан тамагирлик ниятида содир этилиши билан ажралиб туради, айбдор жабрланувчини қонунга хилоф равишда озодликдан маҳрум этаётганлигини билади ва шуни истайди. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсад жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди. Жиноят жабрланувчини маълум ҳаракатларни бажаришга мажбурлаш мақсадида уни қўрқитиш учун соир этилиши мумкин. Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш безорилик ниятлари ёки ўч олиш мақсадида содир этилиши мумкин.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган жисмоний шахслар бўлиши мумкин. Мазкур жиноятни содир этган мансабдор шахслар иш ҳолатларидан келиб чиқиб, ҳокимият ёки мансаб ваколатларини суиистеъмол қилганликлари учун (ЖК 205-моддаси); ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиққанлик учун (ЖК 206 -моддаси) ёки одил судловга қарши жиноятлар, масалан, қонунга хилоф равишда ушлаб турганлик ёки қамокда ушлаганлик учун (ЖК 234-моддаси) жавобгарликка тортиладилар.

Агар кўриб чиқиладиган мазкур жиноятни содир этиш жараёнида жабрланувчига нисбатан дўппослаш, қийнаш ёки тана учун ноқулай шароитда узоқ муддат ушлаб туриш (тўлиқ туриш, қўллар қўзғалмас жисмларга бириктирилганда улрани тушириш имконияти чекланган ва б.) ҳаракатлари содир этилган бўлса, айбдор ҳаракатлари ЖК 138-моддаси 2-қисми бўйича квалификация қилиниши лозим. Агар айбдорнинг жабрланувчига жисмоний азоб бериш билан боғлиқ ҳаракатлари оғирлиги даражаси бўйича мазкур жиноят билан бир хил ёки ундан оғир бўлган алоҳида жиноят таркибини ташкил қилса, масалан, қасддан оғир тан жароҳатлари етказиш, номусга тегиш, қилмиш жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиниши лозим: ЖК 138-моддаси 2-қисми “а” банди ва 104-модданинг тегишли қисми ёки 118-модда бўйича.

Ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли шароит деганда, одамнинг узоқ вақт совуқ хонада ёки аксинча жуда кўп вақт иссиқ хонада сақланиши, узоқ вақт сув, овқат берилмаслиги, яъни жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиғига жиддий зарар етказиш хавфи вужудга келган ҳолларни тушуниш лозим.

Агар жабрланувчига бундай таъсир кўрсатиш оғир оқибатларга олиб келса ва бунда ЖК 97-моддаси 2-қисми “ж” банди аломатлари бўлмаса, қилмиш ЖК 138-моддаси 2-қисми “б” банди ва 102-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

5-§. Тухмат **(Ўзбекистон Республикаси ЖК 139-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 27-моддасига мувофиқ «ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан ... ҳимояланиш ҳуқуқига эга»дир.

Тухмат қилишнинг асосий бевосита объекти шахснинг шаъни ва қдр-қиммати ҳурмат қилиниши таъминловчи ижтимоий муносабатлар ёки

бошқача қилиб айтганда шахсга ва унинг фаолиятига жамият томонидан баҳо бериш ҳисобланади. Қўшимча объект сифатида фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизилиғи намоён бўлиши мумкин.

Шаън ва кадр-қиммат тушунчалари бир-бири билан боғлиқ: улар ахлоқ категориясига киради, инсоннинг маънавий дунёсини кўрсатади ва мазмун жиҳатдан бир-бири билан боғлиқ. Улар ўртасидаги фарқни фақат объектив ва субъектив ёндашиш орқали кўриш мумкин: шаън – инсоннинг объектив баҳоси, кадр-қиммат – инсоннинг субъектив баҳоси ҳисобланади.

Шаън – бу жамиятнинг объектив фикри, шахснинг ижтимоий баҳоси.

Кадр-қиммат – мазкур хусусиятнинг шахс онгида акс этиши, яъни жамиятнинг объектив фикри асосида унга баҳо берилиши.

Объектив томондан тухмат ёлғонлигини била туриб, бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмаларни тарқатишда ифодаланади. Бунда агар шахсга айнан шу қилмиши учун унга нисбатан маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг бир йил ичида шу қилмишни содир этса, ЖК 139-моддаси 1-қисми билан жавобгарликка тортилади.

ЖК 139-моддаси 1-қисмида тухматнинг барча зарурий белгилари санаб ўтилган: тарқатилган маълумотлар ёлғонлигини била туриб тарқатилган, яъни ҳақиқатга тўғри келмайдиган ва шарманда қилувчи, яъни жабрланувчининг шаъни ва кадр-қимматини камситувчи бўлиши лозим.

Маълумотларнинг шарманда қилувчи эканлиги масаласи жабрланувчининг субъектив баҳосидан қатъий назар суд томонидан аниқланади. Масалан, шахснинг таносил ёки руҳий касалга чалинганлиги, қиз боланинг бокира эмаслиги тўғрисидаги ёлғон маълумотлар шарманда қилувчи бўлиши мумкин.

Бундай шарманда қилувчи ёлғон маълумотлар шахс ҳаёти ва фаолиятининг турли соҳасига тегишли бўлиши мумкин: шахсий муносабатлар, менҳнат муносабатлари, ижтимоий муносабатлар ва б. ЖК 139-моддаси бўйича жавобгарлик юзага келиши учун маълумотлар фактик (конкрет), мавжуд бўлиши мумкин ва аввалги ёки ҳозирги даврга тегишли бўлиши керак.

Башарти айбдор бошқа шахс ҳақида уни шарманда қилувчи, аммо ҳақиқатга тўғри келадиган маълумотларни тарқатган бўлса, уни тухматда айблаб, жавобгарликка тортиб бўлмайди. Худди шундай агар айбдор томонидан тарқатилган маълумотлар ёлғон бўлмаса, тухмат жиноятининг таркиби мавжуд бўлмайди.

Тухмат қилувчи маълумотлар маълум бир фактлар, воқеа-ҳодисалар, ҳолатларга тегишли бўлиши керак. Масалан, кимнидир фирибгар деб айтиш алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш фактини кўрсатган ҳолда амалга оширилиши лозим. Акс ҳолда мазкур ҳаракат тухмат сифатида баҳоланади.

Аниқ фактларни кўрсатмаган ҳолда умумий характердаги маълумотларни айтиш тухмат ҳисобланмайди.

Шунингдек, айбдор томонидан тарқатилган маълумотлар объектив жиҳатдан амалга ошиши мумкин бўлиши керак. Масалан, шахсни

“ғайритабий кучлар билан сўзлашади” деб айтиш тухмат ҳисобланмайди. Чунки мазкур ҳолат ҳақиқатда мавжуд бўлиши мумкин эмас.

Тухмат қилувчи маълумотларнинг учинчи асосий белгиси унинг маълум бир вақтга тегишли эмаслиги, яъни тухмат келаси замонда эмас, балки ўтган ва ҳозирги замон тўғрисидаги маълумотларда ифодаланган бўлиши лозим. Келаси замонда бўлиши мумкин бўлган ҳаракатларни айтиш ҳақорат таркибини ташкил қилади. Масалан, шахс кимгадир унинг одам ўлдиришга қодирлигини айтиши.

Ёлғонлигини била туриб бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмаларни тарқатиш деганда, уларнинг ҳеч бўлмаганда бир шахсга маълум қилинишини тушуниш зарур. Уйдирмаларни тарқатиш усули ҳар хил бўлиши мумкин. Масалан, оғзаки, ёзма, бирор тасвир кўринишидаги лавҳа ва ҳоказо.

Тухмат жиноятининг таркиби мавжуд бўлиши учун тухмат маълумотлар тарқатилаётганда жабрланувчининг ўзи бўлган ёки бўлмаганлиги аҳамиятга эга эмас. Шунингдек, ёлғон маълумотларни тарқатишда маълумотларнинг муаллифи ёки учинчи шахс томонидан томонидан тарқатилганлиги аҳамиятга эга эмас.

Тухмат жинояти айбдор томонидан била туриб ёлғон маълумотларни ҳеч бўлмаганда бир шахсга етказганда тугаланган ҳисобланади.

Субъектив томондан тухмат фақат тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор жабрланувчи тўғрисида ёлғон, шарманда қилувчи маълумотларни тарқатаётганлигини билади ва буни хоҳлайди. Жиноятни мазкур модда бўйича квалификация қилишда зарурий шарт айбдорнинг тарқатаётган маълумотларнинг ёлғонлигини билиши ҳисобланади. Маълумотларнинг ёлғонлигини билмаслик ЖК 139-моддаси бўйича жавобгарликни келтириб чиқармайди.

Жиноятнинг мотив ва мақсади тўғрисида бўлиши мумкин ва бу ҳолат қилмишнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди. Истисно тариқасида агар шахс таъмагирлик ёки бошқа паст ниятларда жиноят содир этган бўлса, қилмиш ЖК 139-моддасининг 3-қисми “г” банди бўйича жавобгарликка тортилади.

Бу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнни тарқатиш ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали тухмат қилиш деганда, ёлғон маълумотларни китобларда, газета ва журналларда, варақаларда ёки бошқа асарларда радио, телевидение, видеода намоиш қилиш орқали кенг оммага тарқатишни тушуниш лозим.

Мазкур ҳолатда бошқа шахсни шарманда қилувчи мазмундаги ёзилган, тасвирланган, босма чиқарилган ҳар қандай маълумот орқали жиноят содир этилиши мумкин.

Мазкур ҳолат орқали амалга оширилган тухмат жабрланувчига оддий тухматдан кўра катта маънавий зарар етказиши мумкин.

Ҳақорат қилиш (ЖК 140 модда)

Жиноятнинг бевосита объектига инсон узга инсоннинг шаъни, кадрини хурмат қилинишини уз шахсининг кадрини субъектив англашини кафолатловчи оммавий муносабатлар ҳисобланади. Факултатив объект сифатида ҳақоратланган инсоннинг соғлиги кўрсатилиши мумкин.

Объектив томондан ҳақорат шахснинг шаъни ва кадрини номаъкул қурилишда ерга уриш ҳисобланад. Шу билан бирга жавобгарлик ЖКнинг 140-моддаси 1-қисми билан йил давомида худди шундай ҳаракатлар учун маъмурий огохлантиришдан кейингина кучга киради.

NOTA BENE!

Ҳақорат – бу жабрланувчи шахсининг номаъкул қурилишдаги салбий баҳоси бўлиб, шахснинг шони ва кадр-кимматини ерга уради, унинг маънавий киёфасини ҳам атрофидагилар назарида , ҳам, ўзининг назарида паймол қилади .

Ҳақорат турли қурилишларда ва усулларда намоён бўлади. У факат оғзаки, ёзма, бевосита тегмасдан тана ҳаракатлари орқали (жабрланувчи тарафга қараб туфлаш, хунук қиликлар билан ва х.к.з) ва бевосита тегиш билан тана ҳаракатлари орқали, лекин жабрланувчига жисмоний зарар етказмасдан (итариб юбориш, қийимларини йиртиш ва х.к.з.) Кўпчилик ҳолларда ҳақорат бевосита руй беради, лекин, у билвосита ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда 140-модда бўйича жавобгарлик факат айбдор жабрланувчига ҳақоратлари етиб боришига ишонган тақдирдагина қулланилиши мумкин.

NOTA BENE!

Шаънини таҳкирлаш деганда инсонга нисбатан салбий баҳо берилиши порочение! Тушунилади ва ҳақоратнинг таркиби учун бу баҳоларнинг ёлгон ёки ростлиги аҳамиятсиздир.

Ҳақоратнинг таркиби, агар у ҳақиқат бўлганида ҳам, лекин, уятсиз, номаъкул қурилишда ифода этилган бўлса ҳисобга киради. Аксинча, тўғри ифода этилган танқид ҳақорат турига кирмайди. Ҳақорат қилишнинг таркибига кадр-кимматнинг таҳкирланиши албатта уятсиз ва номаъкул қурилишда ифода этилиши керак, яъни судда аниқланадиган ҳар бир ҳолат жабрланувчига нисбатан жамиятда қабул қилинган одоб-ахлоқ қоидаларига ва муомала маданиятига зид тарзда муносабат қилиниши шарт. Ҳақорат учун жавобгарлик масаласининг ҳал қилинишида фактгини ҳақоратланган шахснинг реакциясидан келиб чиқиб бўлмайдибу реакция ўзини юкори даражада яхши кўриши сабабли вужудга келиши мумкин. Ҳама араз ва урушиш ҳам ҳақорат ва таҳкирни ташкил этавермайди, факатгина унинг

таркиби шаън ва кадир кимматни тахкирласа ва номаъкул курунишда ифода этилсагина ҳисобланиши мумкин.

Хакоратли ибораларнинг таркиби турлича бўлиши мумкин, бу аразчининг «Ихтрочилогига» боғлиқ. Коида бўйича, шахснинг номаъкул курунишда баҳоланиши цензурага зид тарзда гапирилишдан иборат бўлади. шуни ёдда тутиш керакки, ҳакорат доимо айнан бир киши томонга қаратилган бўлади. Манзилсиз айтилган уятсиз суз, ва сукунишлар безорилик сифатида квалификация қилинади.

ЖКнинг 140- моддасига бибиноан Шахснинг шаъни ва кадр-кимматини тахкирлашга қаратилган уятсиз ҳаракатларни содир этиш вақтидан бошлаб, жабрланувчига нисбатан зарар етган ёки етмаганлиги дан катъи назар жиноят тугатилган ҳисобланадг.

Субъектив жихатдан ҳакорат факатгина тўғри англандан холда содир этилиши мумкин. Айбдор жабрланувчининг шаъни ва кадр –кимматини ноҳуя усулда паймол этаётгани ни билади ва ш уни хоҳлайди. Ҳакоратнинг сабаблари трлича бўлиши мумкин ва содир этилганнинг квалификациясига таъсир этмайди, безорилик бундан мустасно.

Жиноятнинг субъекти – 16ёшга тўлган соғлом, жисмоний шахс.

Нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёки Оммавий ахборот воситалари оркали ҳакорат қилинганда ЖКнинг 140-маддаси 2-қисмига биноан жавобгарликка тортилади .

Ушбу квалификация бўйича тулик маълумотга 139-модданинг 2-қисмига қаранг.

ЖКнинг 3-қисми билан жавобгарлик, агар ҳакорат қуйидаги ҳолатда содир этилса баҳоланади:

а) Жабрланувчининг уз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан боғлиқ бўлса;

б) Хавфли рецидивист еки тухмат қилганлиги учун илгари судланган шахс томонидан қилинган бўлса;

«Уз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажараши муносабати билан» трушунчаси бўйича ЖКнинг 97-моддаси 2-қисми г пунктига қаранг.

Ҳакоратни безориликдан ажратиш керак, ва бу ерда сабаб ва мақсад ҳакоратнинг содир этилишида асосий рол уйнайди .

Қасддан безорилик мақсадида нолайиқ курунишда шахс шаъни ва кадр кимматини ҳакорат қилиш (коида бўйича жамиятда айбдор томонидан одоб ахлоқ коидаларининг бўзилиши)зарур белгилар мавжудлигида ЖКнинг 277-моддаси (Безорилик)билан Кўрилади ва ЖКнинг 140-маддаси бўйича кушимча квалификацияни талаб этмайди.

Мавзу юзасидан масалалар:

1-масала

Хусусий фирманинг бошлиғи А. 16-30 ёшдаги қизларни Европа давлатларида ишга жойлашишига ёрдам бериши ҳақида газетага эълон берди. Эълон бўйича келган қизлар билан суҳбатда А. уларни юқори маош тўланадиган официантлик лавозимига ишга жойлаштириши ҳақида ваъда берди ва қизлар билан шартнома тузди.

А. қизларни чет элга юборди. У ерда қизларни С. кутиб олди ва қизларнинг ҳужжатларини олиб қўйиб, фоҳишахоналарга жойлаштириб, қизларни қўрқитиб фоҳишалик билан шуғулланишга мажбур қилди.

А.ва С.ларнинг ҳаракатларига баҳо беринг.

2-масала

Р., Д. ва С.лар фуқароларни чет давлатларга юборадиган фирма очганлигини эълон қилишди. Фирмага келган 80 тага яқин фуқароларни ишга жойлаштирамиз деб, уларнинг ҳар биридан 3000-6000 АҚШ долларгача пул олишди. Улар пулни олгач, бир ой ичида фуқароларни чет давлатларга юборамиз деб, уларнинг қўлига чет давлатдаги корхоналар билан тузилган меҳнат шартномасини беришди.

Муддат яқинлашгач Р. фуқароларнинг қўлига самолёт билетларини берди ва уларни чет давлатда фирма вакили кутиб олишини айтди.

Фуқаролар чет давлатга самолёт орқали учиб боришди, лекин уларни у ерда ҳеч ким кутиб олмаган. Шунингдек фуқароларнинг қўлидаги шартномалар ҳам қалбаки эканлиги аниқланди.

Айбдор шахсларнинг қилмишига баҳо беринг.

3-масала

20 ёшли Т. 15 ёшли С.га уйланиш мақсадида уни ўғирлаб кетди. Т. у билан шаръий никоҳ ўқитиб, у билан жинсий алоқада бўлди.

Т.нинг ҳаракатларига баҳо беринг.

4-масала

С. қўшниси Ф.нинг фарзандини ўғирлаб кетди ва тумандаги бўш ётган кўп қаватли уйларнинг ертўласига қамаб қўйди. С. Ф.нинг фарзандини озод қилиш учун ундан 3000 АҚШ доллари миқдорида пул талаб қилди.

С.нинг қилмишига баҳо беринг.

5-масала

Маҳалладаги мажлисда маҳалла раиси А. мажлисда тортишиб қолганлиги учун шу маҳаллада яшовчи фуқаро И.нинг ўғли муқаддам судланганлигини айтди.

Қилмишга баҳо беринг.

6-масала

Боласининг кўчадан йиғлаб келганлигини ва уни қўшнисининг қизи Ф. хафа қилганлигини эшитган А. кўчага чиқиб, унга “Онанг фоҳиша эди, унинг қони сенга ҳам ўтган экан” деб уни қўшнилари олдида уялтирди. Бунга чидай олмаган Ф. уйига кириб ўзини осди, буни кўриб қолган Ф.нинг отаси зудлик билан Ф.ни қутқариб қолди.

Қилмишга баҳо беринг.

Мавзу бўйича саволлар:

1. ЖКнинг 135-моддаси (Одам савдоси) моддаси бўйича жиноий жавобгарликнинг бошланиши шартлари қандай? Кайси дамдан ушбу жиноят тугатилган ҳисобланади? Одам савдоси бўйича содир этилган ҳаракатлар жавобгарлигини оғирлаштирувчи ҳолатларни айтинг.

2. Одамлардан фойдаланиш деганда нимани тушуниш лозим? Фоҳишаликдан фойдаланишнинг жинсий фойдаланишнинг бошқа курилишларидан фарқи нимада?

3. Одамларни жинсий фойдаланиш мақсадида алдов йўли билан огдириш ёки ишонтириб ёллаш ва аёл кишини жинсий алоқага киришишга мажбурлаш орасида қандай фарқ бор?

4. Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тускинлик қилиш деганда нима тушунилади?

5. Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ва аёлни эрга тегишга мажбур қилиш орасида қандай фарқ бор?

6. ЖКнинг 136-моддасига (Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тускинлик қилиш) мувофиқ аёлга нисбатан жисмоний, рухий зўрлик ишлатиш ҳамда уни угирлаш деганда нимани тушунасиш? Ушбу жиноятнинг квалификацияси тартиби қандай?

7. ЖКнинг 137-моддасига биноан айбдорнинг ҳаракатларининг квалификацияси учун қандай аломатлар бўлиши керак? Одам угирлашнинг оғир асоратларидеганда нима тушунилади?

8. Одам угирлашнинг зўрлик ишлатиб ноқонуний равишда озодликдан маҳрум қилишдан фарқи нимада?

9. Жисмоний азоб бериб, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли шароитда зўрлик ишлатиб озодликдан маҳрум қилиш деганда нима тушунилади?

10. ЖКнинг 139-моддаси (Тухмат) нинг кулланиладиган шароитларни айтинг. Ушбу жиноятнинг шароитларини оғирлаштирадиган аломатларга тавсиф беринг.

11. Хакорат қилиш учун жиноий жавобгарликнинг бошланиши учун асослар қандай бўлиши керак?

12. Тухмат қилишнинг хакорат қилишдан фарқи нимада?